

Appendix

Beknopte gids voor de verwijzingen naar Galenus' geschriften

Teun Tieleman
Universiteit Utrecht
t.l.tieleman@uu.nl

Galenus, een Griek uit het Griekstalige oostelijk deel van het Romeinse Rijk, schreef in het Grieks, de in zijn tijd dominante taal van wetenschap en filosofie. Maar naar zijn vele overgeleverde werken wordt al eeuwenlang verwezen met Latijnse standaardtitels. Dit is verklaarbaar uit de bekende rol van het Latijn, althans in ons deel van de wereld, als taal van wetenschap en hoger onderwijs, en, daarmee samenhangend, de filologische praktijk waarbij Latijnse titels worden gebruikt voor Griekse werken. Sinds de Middeleeuwen was bovendien een 'Latijnse Galenus' ontstaan in de vorm van vertalingen ten behoeve van het medisch onderwijs. In meer recente tijden zijn Latijnse titels ook bedacht voor werken die alleen in een vertaling in een oosterse taal zijn overgeleverd (bijvoorbeeld het in het Arabisch bewaard gebleven *De Nominibus Medicis*), of voor een belangrijk verloren, slechts fragmentarisch overgeleverd werk zoals *Περὶ ἀποδείξεως*: *De Demonstratione*. Ook het in 2005 teruggevonden tractaat zoals *Περὶ ἀλυπίας* werd voorzien van een Latijnse equivalent, *De Indolentia*, al tonen geleerden hier vaak een opvallende voorkeur voor het Grieks of hun eigen taal (*Avoiding distress, Ne pas se chagriner, Het vermijden van smart*). De algemene tendens is dat zij niet meer, of in elk geval niet meer *alleen*, de Latijnse titel gebruiken wanneer zij een *volledige* titel willen geven.

In de praktijk biedt het citeren van Galenus dan ook geen eensluidend beeld. Verschillende combinaties van twee titels (Latijn + Grieks, Latijn + moderne taal, of Grieks + moderne taal) komen voor, evenals een al dan niet eigen vertaling van de titel in de taal van de hedendaagse auteur zonder het Latijn of Grieks erbij. Vooral in het laatste geval kan verwarring ontstaan, zeker gezien het grote aantal afzonderlijke werken waarmee wij hier te maken hebben. Dat kan een reden zijn om vast te houden aan de nu eenmaal ingeburgerde Latijnse titels, of die er in elk geval altijd bij te geven, ook in een geval als *Quod Animi Mores Corporis Temperamenta Sequantur*, wat

gezien de door Galenus zelf gebruikte titel (ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς ταῖς τοῦ σώματος κράσεσιν ἔπονται) *facultates* in plaats van *mores* zou moeten bieden, een verschil dat er inhoudelijk ook nog eens toe doet.

Een geslaagde poging om de auteurs van studies over Galenus en hun lezers een eensluidend systeem van verwijzingen te bieden is gedaan door R.J. Hankinson in de *Cambridge Companion to Galen* uit 2008 (Appendix 1 en 2, pp. 391-403). Voortbouwend op een al groeiende praktijk (die natuurlijk had kunnen uitmonden in een weelderige wildgroei) biedt Hankinson een overzicht van de werken volgens de *Opera Omnia* van Kühn alsmede een lijst van niet in Kühn opgenomen werken,¹ waarbij hij de Latijnse titels voorziet van zowel afkortingen als vertalingen in het Engels. Hankinson's overzichten zijn tamelijk succesvol, niet alleen in de zin dat ze de lezer een bruikbaar overzicht bieden, maar ook omdat zijn handige afkortingen en vertalingen de praktijk van verwijzen naar Galenus' werken hebben bestendigd en ook een basis voor toekomstig werk hebben gelegd. De lijst met afkortingen en Engelse titels (Appendix 2) gaat eveneens uit van de volgorde in Kühn. Wie die niet min of meer paraat heeft moet dus even zoeken. Daarom gaan Singer en Van der Eijk (2018: 186–199) en Nutton (2020: 166–174) in hun overzichten uit van de alfabetische volgorde van de afkortingen van de Latijnse titels.

De meer recente overzichten van Singer en Van der Eijk en van Nutton bieden enkele titels van later gevonden werken die Hankinson nog niet kon opnemen en zijn dus iets completer. De *Cambridge Galen Translations* reeks, waarvan Singer en Van der Eijk (2018) het tweede deel was dat verscheen, biedt de mogelijkheid telkens bijgewerkte overzichten te presenteren in toekomstige delen.² Elk van de drie genoemde publicaties vormt een goed startpunt om een compleet overzicht te krijgen van werken van Galenus.

Gegeven deze complexe situatie hebben de gastredacteuren van dit themanummer gewaakt over de consistentie en de transparantie van de hierin gebruikte verwijzingen naar Galenus' werk, voornamelijk door het bevorderen van het gebruik van twee titels, waarvan een de standaard-Latijnse titel. Uiteraard behielden de auteurs van de bijdragen hun voorkeuren, waaraan, binnen bepaalde grenzen, recht gedaan moest worden. Hieronder presenteren wij de in dit themanummer gebruikte titels in een overzicht om tegemoet te komen aan hen die behoefte hebben aan overzicht of zelfstandig het werk van Galenus verder willen verkennen. De linkerkolom biedt de

1 Zie over deze editie mijn bijdrage elders in dit themanummer *Ontwikkelingen in de Galenus-studiën*.

2 Wat kennelijk ook de bedoeling is: een voorloper van dezelfde lijst verscheen in Singer (2013: 429-442).

Latijnse standaardtitels in alfabetische volgorde, de middelste kolom de standaardafkortingen, en de rechterkolom de in dit themanummer gebruikte vertaling in het Nederlands. In de meeste gevallen moest deze vertaling voor deze gelegenheid worden gekozen. Uiteraard vindt men in Nutton's artikel Engelse vertalingen, die evenwel makkelijk te herkennen zijn als equivalenten.

Standaard Latijnse titel	Afkorting	Nederlands
<i>Ars Medica</i>	<i>Ars med.</i>	<i>De geneeskunde</i>
<i>Ars Parva = Ars Medica</i>		
<i>De Alimentis Facultatibus</i>	<i>Alim. Fac.</i>	<i>De eigenschappen van voedsel</i>
<i>De Anatomicis Administrationibus</i>	AA	<i>De anatomie in de praktijk</i>
<i>De Animi Cuiuslibet Peccatorum Dignotione et Curatione</i>	<i>Aff. Dig.</i>	<i>Dwalingen van de ziel: diagnose en therapie</i>
<i>De antidotis</i>	<i>Ant.</i>	<i>Tegengiffen</i>
<i>De Causis Morborum</i>	<i>Caus. Morb.</i>	<i>De oorzaken van ziekten</i>
<i>De Causis Procatartictis</i>	CP	<i>Voorafgaande oorzaken</i>
<i>De compositione medicamentorum secundum genera</i>	<i>Comp. Med. Gen.</i>	<i>De samenstelling van geneesmiddelen naar soort</i>
<i>De Constitutione Artis Medicae</i>	CAM	<i>De structuur van de geneeskunde</i>
<i>De crisibus</i>	<i>Cris.</i>	<i>Crises</i>
<i>De Demonstratione</i>	<i>Dem.</i>	<i>Bewijsvoering</i>
<i>De Differentiis Februm</i>	<i>Diff. Feb.</i>	<i>De verschillen tussen koorts</i>
<i>De Indolentia</i>	<i>Indol.</i>	<i>Het vermijden van smart</i>
<i>De Methodo Medendi</i>	MM	<i>De therapeutische methode</i>
<i>De Methodo Medendi ad Glauconem</i>	MMG	<i>De therapeutische methode voor Glaucon</i>
<i>De Motibus Dubiis</i>	<i>Mot. Dub.</i>	<i>Problematische bewegingen</i>
<i>De Libris Propriis</i>	<i>Lib. Prop.</i>	<i>Mijn eigen boeken</i>
<i>De Locis Affectis</i>	<i>Loc. Aff.</i>	<i>Het herkennen van zieke lichaamsdelen</i>
<i>De Naturalibus Facultatibus</i>	<i>Nat. Fac.</i>	<i>De natuurlijke vermogens</i>
<i>De Nervorum Dissectione</i>	<i>Nerv. Diss.</i>	<i>De anatomie van de zenuwen</i>
<i>De Ordine Librorum Propriorum</i>	<i>Ord. Lib. Prop.</i>	<i>De leesvolgorde van mijn boeken</i>
<i>De Optima Doctrina</i>	<i>Opt. Doct.</i>	<i>De beste methode van onderwijs</i>
<i>De Ossibus ad Tirones</i>	<i>Oss.</i>	<i>De anatomie van de botten, voor beginners</i>
<i>De Placitis Hippocratis et Platonis</i>	PHP	<i>De opvattingen van Hippocrates en Plato</i>

<i>De Praenotione ad Epigenem</i> (ook: <i>De praecognitione</i>)	Praen.	Prognose
<i>De Propriis Placitis</i>	Prop. Plac.	Mijn eigen opvattingen
<i>De Proprium Animi Cuiuslibet Affectuum Dignotione et Curatione</i>	Aff. Dig.	De diagnose en behandeling van de aandoeningen eigen aan ieders ziel
<i>De Sanitate Tuenda</i>	San. Tu.	De gezondheid
<i>De Simplicium Medicamentorum Temperamentis et Facultatibus</i>	SMT	De mengingen en vermogens van een enkelvoudige geneesmiddelen
<i>De Symptomatum Differentiis</i>	Symp. Diff.	Verschillen tussen symptomen
<i>De Temperamentis</i>	Temp.	Mengverhoudingen
<i>De Usu Partium</i>	UP	Het nut van de lichaamsdelen
<i>In Hippocratis De Aëre Aquis Locis Commentaria</i>	Hipp.Aër.	Comentaar op Hippocrates' Luchten, wateren en plaatsen
<i>In Hippocratis De Natura Hominis</i>	HNH	Commentaar op Hippocrates' De menselijke natuur.
<i>Institutio Logica</i>	Inst.Log.	Inleiding tot de logica
<i>Protrepticus</i>	Protr.	Aansporing tot de kunsten
<i>Quod Animi Mores [of: Facultates] Corporis Temperantia Sequuntur</i>	QAM	De vermogens van de ziel volgen de mengverhoudingen van het lichaam
<i>Quod Optimus Medicus sit quoque Philosophus</i>	Opt. Med.	De beste arts is ook filosoof
<i>Synopsis de Pulsibus</i>	Syn. Puls.	Synopsis van de polsslagen

Bibliografie

- Hankinson, R. J. (ed.). 2008. *The Cambridge Companion to Galen*, Cambridge.
- Nutton, V. 2020. *Galen. A thinking doctor in Imperial Rome*, London.
- Singer, P. N. (ed.). 2013. *Galen: Psychological Writings*. Translated with introductions and notes by V. Nutton, Daniel Davies and P. N. Singer. Cambridge Galen Translations, Cambridge.
- Singer, P. N. en P. J. van der Eijk. 2018., *Galen Works on Human Nature Volume 1: Mixtures (De Temperamentis)*. Translated with introduction and notes. Cambridge Galen Translations, Cambridge.

Over de auteur

Teun Tieleman is hoogleraar Antieke Filosofie en Geneeskunde aan de Universiteit Utrecht. Zijn onderzoek richt zich voornamelijk op Galenus

en het Stoïcisme, op de wisselwerking tussen filosofie en geneeskunde en op de psychologie van de emoties in de Oudheid. Hij leidt het door NWO gesubsidieerde project *Human Nature: Medical and Philosophical Perspectives in the Work of Galen of Pergamum* (2015-2021) en is (mede-)trekker van het 'Zwaartekracht'-onderzoeksprogramma *Anchoring Innovation* (2018-2028). Andere interesses zijn de verhouding tussen geneeskunde en religie en met name het vroege Christendom.